

Becik, Batik, Betik: Pagpapatúloy ng mga Simbolismo ng Lahing Austronesyo sa Pagbabatik/ Pagtatatu sa Pilipinas at Malaysia

Arvin Lloyd B. Pingul
Pamantasang De La Salle, Maynila
arvin_pingul@dlsu.edu.ph

Freddielyn B. Pontemayor
Central Mindanao University
freddielynbpontemayor@gmail.com

Rhoderick V. Nuncio
Pamantasang De La Salle, Maynila
rhoderick.nuncio@dlsu.edu.ph

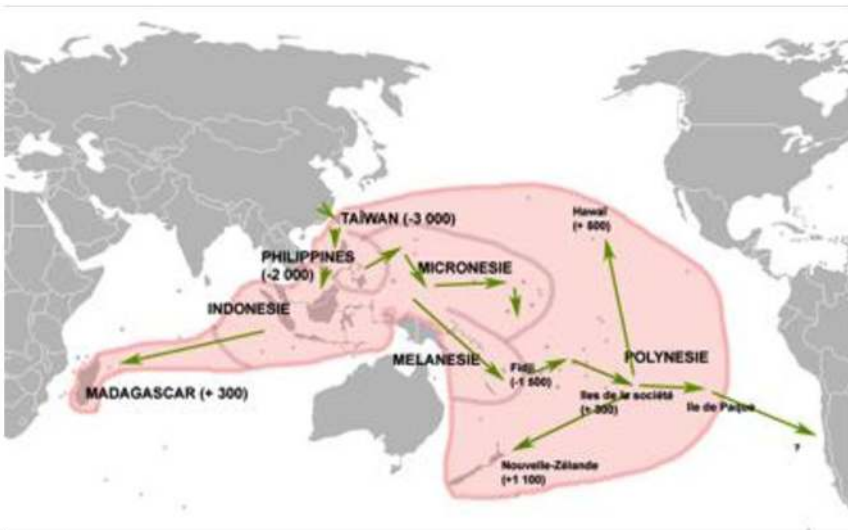
ABSTRAK

Mula sa iisang lahi ang Pilipinas at Malaysia sang-ayon sa pag-aaral na may kinalaman sa paksaing Austronesyo. May mahabang kasaysayan ng ugnayan ang dalawang bansang ito, di lámang sa ekonomikong aspekto, kundi lalo't higit sa kultural na batayan, at isa na rito ang paggamit ng mga simbolo sa pagbabatik/pagtatatu na nakaugat pa sa relihiyon ng pag-aanito sa mundong Austronesyo. Bagamat naging parehong kolonya ang dalawang bansa ng mga Kanluranin na nagpalawak di lámang ng kapangyarihan kundi maging ng merkado, hindi tuluyang naalis/nakalimutan ang kalinangang nakaugat sa mga bansang ito. Sa kasalukuyan, nagpapatúloy pa rin ang iláng tradisyonal na pang-araw-araw na búhay ng ilang bahagi ng mga bansang ito gaya ng pagbabatik. Nariyan pa rin ang pagpupukpok o *tapping process* sa pagbabatik na sa kasalukuyan ay dinarayo pa sa kabundukan ng Cordillera ng mga tagasiyudad upang makapagpatatu kay Whang Od. Gayundin, mayroon pa ring kahalintulad na ganitong paraan ng pagbabatik sa Malaysia, sa kaso halimbawa ng mga Iban, Kayan at Dayak. Hindi kataka-taka sa kasalukuyan na kahit nariyan pa rin ang tradisyonal na paraan ng pagbabatik, naghahalinhinan ang tradisyonal at modernong pagbabatik sa mga bansang ito na ang pinakanag-uugnay ay ang mga simbolismong nakaugat sa kanilang malalim na kasaysayan.

Mga Susing Salita: Batik, pagtatatu, Austronesyo, anito, Pilipinas, Malaysia

INTRODUKSIYON

Sa isang lektura ni Zeus Salazar (2015), sinabi niyang “*hindi isang ‘teorya’ na isinusulong pa ang ‘Mundong Austronesyo’ ni ang migrasyon ng mga grupo ng mga tao rito na ang pagkakaugnay na taglay ay nataguriang Austronesyo*”. Hindi na bago ang ideang ito sa pag-aaral ng kasaysayan, at matagal nang napatunayan ang pagkakahalintulad ng kalinangan sa mga kapuluang nagmula Timog Tsina tungong Formosa (Taiwan) hanggang sa Batanes. Mula dito ay pumasok ito sa Luzon, at lumaganap sa isla ng Madagascar sa Kanluran, at Rapa Nui naman sa Pasipiko, at maaaring nakapasok din sa iba pang mga lugar na makikita sa mapa sa Pigura 1. Pinatutunayan sa kasalukuyan ang mga pag-aaral ukol sa mga Austronesyo sa iba’t ibang disiplina, gaya ng Arkeolohiya, Antropolohiya, Kasaysayan, Lingguwistika at Agham (partikular sa Henetika). Mula sa mga disiplinang ito, makikita ang mga *pattern* ng pagkakatulad ng kalinangang nabibilang sa kabuuang Mundong Austronesyo. Isang halimbawa na rito ay ang kultura ng pagtatatu o pagbabatuk/batik/batek at iba pang katawagan mula Formosa (Taiwan) hanggang sa mga bansa sa Pasipiko.

Pigura 1: Konserbatibong tantiya ng mga migrasyong Austronesyo batay sa erya ng kasalukuyang mga wikang Austronesyo
<http://www.taiwan-travel-experience.com/image-files/austronesia-people-migration.png>

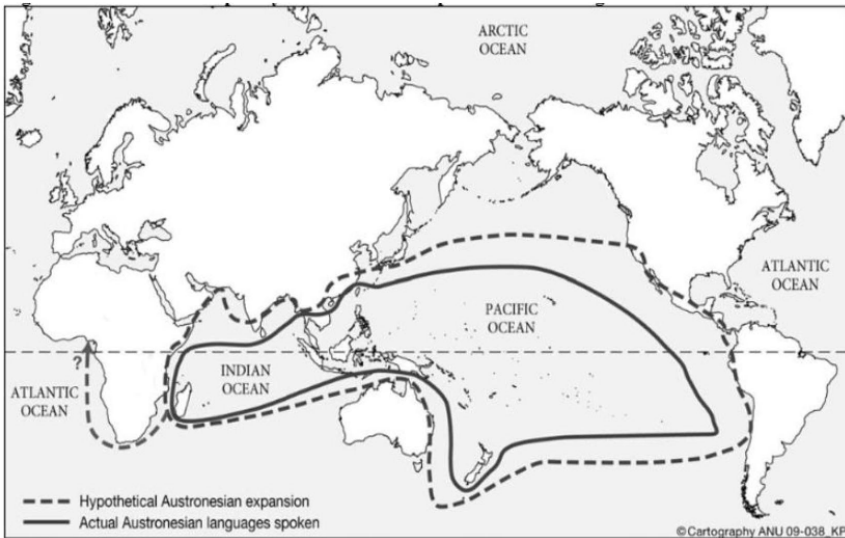

Figura 2: Saklaw ng kontemporaneong Austronesyo at posibleng higit pang migrasyon ni Roger Blench. Muling-pagmamapa ng ekspansiyong Austronesyo.

[<http://www.rogerblench.info/Language/Austronesian/General/Blench%20Ross%20Festschrift%20paper%20revised.pdf>]

Layunin ng pag-aaral na tingnan ang pagpapatúloy ng paggamit ng sinaunang simbolismo ng mga tatu sa Pilipinas at Malaysia kahit pa nasa panahong moderno na ang dalawang bansa. Sa puntong ito, hahatiin ang pagpapaliwanag sa tatlong bahagi: (1) ang pagtatatu sa Pilipinas, (2) ang pagtatatu sa Malaysia, at (3) ang kaugnayan ng mga simbolo ng mga tatu sa dalawang bansa sa sinaunang relihiyon ng mga Austronesyo.

LARANGANG SEMANTIKO NG BATUK

Sa pagkokompara sa mga wikang Austronesyo, pinakabatayan sa kasalukuyan ang isang diksiyonaryo ni Robert Blust – ang Austronesian Comparative Dictionary. Mula sa akdang ito, makikita at malawak na maikokompara ang isang salita sa mga salitang katumbas nito sa iba pang wika sa buong mundong Austronesyo. Makikita ang pinagmulan ng salitang batuk o batik bilang salita ng mga Austronesyo sa *tattoo*. “Becik” ang terminong makikita kapag inugat sa pinakasimula ang salitang batuk sa kasalukuyan. Makikita ito bilang isang salitang lumitaw sa tinatawag na Proto-Austronesian partikular sa Formosa sa Paiwan [(sic)(etnolingguwistikong grupo sa

Taiwan]] na ang ibig sabihin ng beCik ay *writing; tattoo, design (carved, beadwork etc.)*. Sa naging reflex naman ng Proto-Austronesian (PAN) na Proto-Malayo-Polynesian (PMP), lumalabas ang salitang “betik” na ang ibig sabihin ay *tattoo*. Makikita rin sa reflex na ito ang katawagan sa iba pang mga pamilya ng wika sa PMP gaya ng Kelabit (Malaysia) na betik, Berawan (Malaysia) na bete? (*sic*), Kenyah (Malaysia) na betik, at maging sa iba pang mga kapuluang sákop ng PMP, halimbawa, ang Indonesia na may salitang bātek ng Murik. Sa PMP pa rin ay laganap din (bukod sa betik) ang “batek” na ang ibig sabihin ay *tattoo*. Makikita ang salitang ito sa Ilocano na baték, Bontoc na bátək, bátek ng Kankanaey, bátok ng Ifugao, at batek ng Ibaloi. Sa Proto-Western Malayo-Polynesian (PWMP) naman ay mas laganap ang salitang batik na ang ibig sabihin ay *tattoo* pa rin.

Sa iláng lumang diksyonaryo naman, binabanggit sa Bicol ang salitang *BINANOG. pe. La pintura, que tienen en el pecho los que son pintados* (Lisboa 65), na ang ibig sabihí’y *tatu sa dibdib ng isang tao*. Nariyan din ang *BATOC. pp. Imperativo; pintura, ó labor en lienzos, papeles ó maderos*, na kaugnay na ng pagpipinta sa mga kahoy at papel (Lisboa 62). Makikita naman sa akda nina Juan de Noceda at Pedro San Lucar ang salitang *BATIC. pp. Pinturas del cuerpo, también de la pared. Telas, sedas pintadas, y aun animales. B. in. M. Pintarse así, Mag. Lo que, An. Batican, pintado. Sinónom. Lipon*, na ibig sabihí’y *tatu ng isang tao*. Sa salitang Espanyol naman, makikita sa akda ni Laktaw ang salitang Pintado na sa Tagalog ay batik, *PINTADO, DA. p. p. nang; pintar. adj. met. Bátik; batikbatik; ó talagang” sari-sarí ang kulay. - al más pintado. loc. Si lálóng marúnong; sa lálóng bihasa; sa lálóng matalino ang isip* (Laktaw 455).

Sa kabuuan nito, makikita na laganap ang salitang batik, batok, at betik bilang mga salitang Austronesyo na ang kahulugan ay ang mga nakatatak sa katawan ng isang tao sa pamamagitan ng proseso ng pagbabatok gamit ang tinik at uling sa ilalim ng pinaglutuan bilang tinta ng magiging batik. Napakahalaga ng bagay na ito na inugat ang salita sa sarili nitong kalinangan at hindi nagsimula ang pagpapakahulugan sa Kanluraning konseptong *tattoo* na lumitaw sa mga talà sa Pasipiko, na mayroon ding termino sa *tattoo* ng Kanluran. Sa madaling salita, hindi sa etimolohiya ng salitang *tattoo* nagsisimula ang pag-uugat sa katawagan nito, kundi sa sariling wika ng gumagamit ng kultura.

Sa pangkalahatan, ang “becik”, “batik”, “betik” at maging ang “batok” ay tumutukoy sa sining ng pagtatatu (mula sa Ingles na tattoo). Tinukoy ang mga naunang salitang nabanggit at gayundin sa kabuuan ng papel na ito upang isakonteksto ang kasaysayan ng sining nito o pinagmulan ng gayong sining. Subalit upang pasimplehin ang pag-unawa sa kontemporaneong panahon, ginamit ang pagbabatik/pagtatatu (tattoo) bílang panaklaw na termino sa becik, batik, betik.

METODOLOHIYA

May dalawang disiplinang pinakabatayan ang papel na ito – kasaysayan at antropolohiya. Sa disiplina ng kasaysayan, sumangguni ang mga awtor sa mga primaryang datos ukol sa larangan ng pagbabatik (pagtatatatu) sa Pilipinas sa iláng talâ ng mga misyonerong prayle at opisyaes na Espanyol. Ginamit ang mga talâng ito upang makita ang pagkakaugat ng kultura ng pagbabatik sa Pilipinas.

Sa batayang antropolohikal, pinagsanggunian ang mga talâ sa pagbabatik sa Pilipinas at sa Malaysia. Dalawang prominenteng antropologo ang pinagmulan ng mga batis dito, si Dr. Anelyn Salvador-Amores na nagpakadalubhasa sa pagbabatik ng Kalinga at si Dr. Lars Krutak naman na may mga talâ sa mga Dayak ng Borneo. Tiningnan sa kanilang mga talâ ang pagbabatik ng mga etnolingguwistikong grupo sa aspekto ng mga simbolo ng mga tatu. Mula sa ganitong mga tantiya, sinuri ang kasalukuyang pagtatatu sa mga bansang ito at kung paanong makikita pa rin sa kamalayan ng mga kasalukuyang nagpapatatu ang mga simbolo ng sinaunang paniniwala sa mga diwata at anito.

Sa pangkalahatan, ginamit ang metodolohiya na *comparative historical analysis* at *descriptive analysis* bílang mga pinakabatayang paraan ng pagsusuri sa mga batik ng Pilipinas at Malaysia.

KONSEPTUWAL NA BALANGKAS

Binigyang-pansin sa papel na ito ang konseptuwal na balangkas na binuo sa pagkokompara sa pagpapatúloy at pagbabago ng mga simbolismo ng tatu sa pagdaan ng panahon. Tingnan ang sumusunod na dayagram.

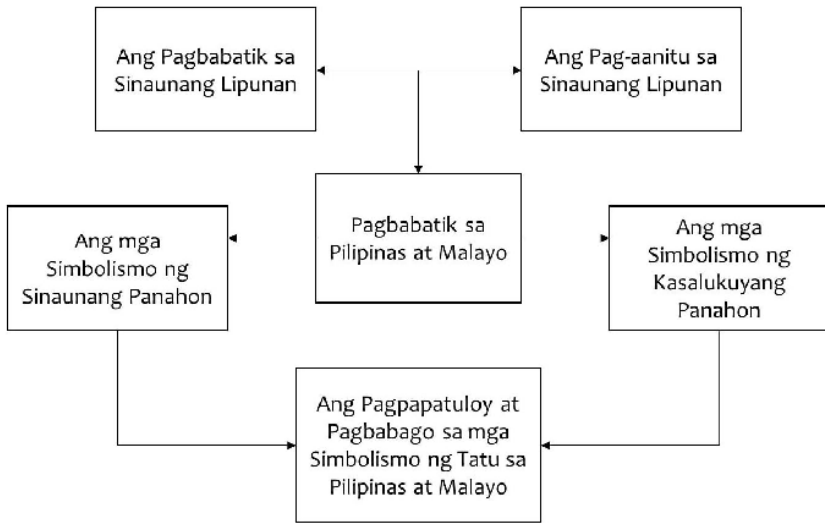

Figura 3: Ang konseptuwal na balangkas ng Pagtatatu sa Pilipinas at Malaysia

Mapapansin na nagsisimula ang pagtalakay sa paksa sa konsepto ng pagbabatik sa kalinangang Austronesyo at sa kultura ng paniniwala sa mga anito na siyang pinagmumulan ng mga simbolo ng mga batik na matatagpuan sa katawan ng mga Austronesyo sa sinaunang lipunan. Mula sa ganitong punto, tiningnan ang mga simbolong ito at ang mga simbolo ng tatu sa kasalukuyan at pinag-ugnay ang bawat isa batay sa mga kahulugan ng simbolo. Sa ganang ito, tiningnan ang pagpapatuloy ng mga simbolismo ng pagbabatik sa sinaunang pamayanan at ang mga pagbabagong dulot ng modernisasyon tungo sa kaugnayan ng sinauna at ng modernong panahon sa anyo at sining ng pagtatatu.

ANG PAGBABATEK NG MGA KALINGA

Para sa mga taga-Kalinga ng Hilagang Luzon, “batek” ang terminong ginagamit sa kanilang tradisyonal na pagtatatu. Kilalá ang kanilang batek dahil sa simitri o parianyo at elaboreyt nitong disenyo. Nailalarawan ang batek sa pamamagitan ng pagmamarka, palamuti at permanenteng disenyo sa materyal (Salvador-Amores, “Batek” 109). *Mambatek o Mambabatok (tattoo artist)* naman ang katawagan para sa iba, ang nagsasagawa ng proseso ng pagbabatik. Ang prosesong ito ay isinasagawa sa pamamagitan ng pagtapik o pagtusok sa balát o proseso ng pagmamarka, pagdedekorasyon at pagdidisenyo ng larawan sa katawan. Ginagamitan ito ng instrumentong mula sa sungay ng kalabaw na tinatawag na *gisi*, sinunog na tinik ng

kalamansi, at apat na karayom o *gambang* na ikinabit sa dulo (Salvador-Amores, "Batek" 109).

BATEK/BATIK AT YUGTO NG BÚHAY

Ang tradisyonal na estruktura ng mga Kalinga ay nauuri sa *kadangyan* (*rich*), *baknang* (*middle class*) at *kapus* (*lower class/poor*). Ang anyo ng kanilang gobyerno ay pinapangunahan ng *plutocratic* at pinapangalawahan ng *timocratic* (Demeterio, et al. 8 at 10). Ibig sabihin, ang nasabing estruktura ng Kalinga ay nagkakaroon din ng mahalagang papel sa tradisyonal na pagbabatek:

Batek is not just for men but for women. The tattoos for women indicate initiation into adulthood and full participation in the social life of the group. Tattoos signify acceptance, a sense of belonging, and identity. Daughters of the *kadangyan* members of the community are obliged to have their tattoos when they reach puberty. The pressure of being labeled "different" from the rest of the community is a cause of shame (Salvador-Amores, "Batek" 118).

Dagdag pa, "The Kalinga *batek* thus functions as a visual marker as to what stage or position an individual has within Kalinga society together with a sense of belonging to that specific community" (Kips 20). Ibig sabihin, mabigat ang papel na ginagampanan ng *batek* para sa isang indibidwal na miyembro ng isang espesipikong komunidad. Bukod sa nagsisilbi itong palatandaan ng estado o posisyon sa lipunan, katumbas nito ang nakaatang na responsibilidad para sa kanila.

BATEK/BATIK AT KAYAW

Naging matagumpay ang pasipikasyon ng mga Espanyol sa Kalinga noong 1859 (Demeterio et al. 9-10) ngunit hindi napigilan ang tradisyonal na pagbabatek lalo na ang may kinalaman sa pamumugot ng ulo. Ganito isinalaysay ang ilan sa mga katangian ng mga Kalinga:

In Kalingas, as elsewhere throughout the Mountain Province outside of Apayao, an admirable trail system has now been opened up and travel is not only safe but comfortable. The people are most friendly and loyal, and while headhunting has not completely disappeared, cases of it are extremely rare and occur only in the most remote parts of the subprovince (Worcester 580).

Sa ganitong paglalarawan ni Worcester, masasabing ang mga Kalinga, bukod sa pagiging palakaibigan at matapat, ay kakikitaan ng pagiging tunay na laláki at higit

sa lahat, delikado sila kapag nagalit dahil hindi maiiwasang mamugot sila ng ulo ng kanilang kalaban. Ang terminong pamumugot ng ulo o *headhunting* o *kayaw* ay kadalasang ginagawa ng isang *mai'ngor* o mandirigma (Salvador-Amores, "Batek" 118). Malaki ang paniniwala ng mga Kalinga na hindi siya makakapag-asawa ng babaeng kaniyang napupusuan hangga't hindi siya nagtatagumpay sa pamumugot (Folkmar, kay Salvador-Amores, "Batek" 118). Nasa Pigura 4 ang larawan ng isang *mai'ngor* o mandirigmang Kalinga (Worcester 113, Plate X. Fig.3):

Pigura 4. Larawan ng mandirigmang Kalinga sa Bunuan, Cagayan hawak ang kalasag at palakol sa ulo (head axe)

Batay naman sa naging salaysay ni Willcox (1912) sa kaniyang aklat ukol sa pisikal na katangian ng mga Kalinga at kung paano niya inilarawan ang mga Kalinga na may kaugnayan sa tradisyonal na pamumugot ng ulo at ng batek, mababasa ang ganito:

For, whereas the people so far encountered had impressed us by sobriety of color displayed, these Kalingas blazed out upon us in the most vivid reds and yellows. Many of them, women as well as men, had on tight, fitting Moro jackets of red and yellow stripes; but whatever it was – skirt, jacket, or gee-string – one only pattern showed itself, the alteration of red and yellow, well brought out by the clear brown of the skin. As though this were not enough, some men had adorned their abundant black hair with scarlet hibiscus flowers and all, or nearly, wore plumes of feathers, one over each ear. Many men had axes on their hips. The whole effect was startling, erect, sinewy of excellent build like comrades farther south, were perceptibly taller, men five feet ten inches tall not being uncommon... (Chapter XXII, 221-223).

Base sa paglalarawan, mahihinuha ang hitsura at disenyo ng kanilang kasuotan at pangangatawan bilang mga mandirigma. May mga palamuti sila sa kanilang buhok, kapuwa kalalakihan at kababaihan, at higit na nakapupukaw ng atraksiyon ang kanilang batek sa katawan. Mapapansin sa Pigura 5 ang ilang kuha ni Worcester (Vol. 1, 459) sa tribong Kalinga kasama na ang mga katutubong *mangayaw* (*headhunter*):

Fig. 5. Larawan ng mga Kalinga kasama si Lieutenant-Governor Walter F. Hale na pinagkasundo ang dalawang kampong may alitan

Ang pamumugot ng ulo ay maituturing na isang sagradong gawain. Itinuturing na may relihiyosong implikasyon ang pagbabatek dahil kakikitaan ito ng sakripisyo ng tao na sinasabing pinakamataas na antas ng mga espiritu at diyos (Krutak n.pag). Maging sinoman (bata, laláki o babae o matanda) ay maaaring gawing alay sa ritwal na ito. Sa Figura 5, mapapansin ang lumang larawan ng isang babaeng Kalinga na may batek (nasa Worcester, Plate XXIII, Fig.2, 139).

Figura 6. Larawan ng babaeng Kalinga ng Patiquian, Bontoc na nagpapakita ng pisikal na katangian lalo na ang mga batek sa kaniyang braso

Sa puntong ito, tatalakayin naman ang ilan sa mga tradisyonal na kadahilanan ng pagbabatek ng mga Kalinga. Bukod sa matagumpay na pakikidigma at pamumugot ng ulo sa mga kaaway para malagyan ng batek ang isang Kalinga na nagsisilbing palamuti sa katawan, narito ang ilan pa sa mga dahilan ng pagbabatek: kapuwa kababaihan at kalalakihan ay may batek para pataasin ang seksuwal na pagnanasa, simbolo ng pertilidad, gamot sa goiter at iláng karamdaman, espirituwal na proteksiyon laban sa masasamang anito, seremonya ng pagpása (*rite of passage*) mula sa pagkabatà tungong kahustuhang gulang (DeMello 337-339; Salvador- Amores, *Batek* 111; Vanoverberg 218-219 nasa Demeterio et al. 9-10).

Ang unang hakbang para matamo ng isang laláking Kalinga ang batek ay ang pagdaan sa prosesong tinatawag na “Igam Ritual,” na nangangahulugang ang mga batàng laláki ay handa na sa pagiging binatilyo. Ganito ang pagkakalahad sa tinatawag na *Igam Ritual*:

The *Igam* Ritual marks the beginning of adolescence for males when they reach fifteen years old. They have to undergo an initiation to adulthood and establish sexual identity. In the preparatory rite called *lames ni wangwang*, the candidate goes to fish in the river or hunt in the forest. He returns after a successful trip, singing *dinayan* or victory song, boasting of his success in bringing in the catch. The catch is a modern substitute for a head taken during the actual headhunting ventures which was the traditional practice. The candidate has to jump over an *ardan* in the village entrance called *sipotan*. The *sipotan* is like a point of passage that separates one’s world and that of the enemy. The symbolic jumping is a physical expression of not leaving his soul or sanity in the outside world and a reunion with his own community (sipi sa *Igam Ritual: Social Practices, Rituals and Festive Events*, Lubuagan 2009).

Para bigyang-búhay ang tradisyonal na kaugalian, nasa Figura 7 ang halimbawa ng kuhang larawan nina Cecilia V. Picache at Renato S. Rastrollo/NCCA GAMABA, Lubuagan, 2009:

Fig. 7. Halimbawa ng *Igam* Ritual ng mga binatilyong Kalinga
(Pinagkunan: *Igam Ritual* mula sa
http://www.ichcap.org/eng/ek/sub3/pdf_file/domain3/040_Igam_Ritual.pdf)

Mula sa nailatag na mga impormasyon, sa kabuuan, ang mga disenyo ng batek ng mga Kalinga, kapuwa ng kababaihan at kalalakihan, ay ang mga sumusunod: disenyong kagamitan sa pakikidigma, buwan, bituin, kaliskis ng aluhipan, at disenyo ng kanilang kasuotan.

Batay sa pagsusuri sa mga imahen at disenyo ng mga batek ng mga Kalinga, kapuwa kalalakihan at kababaihan, lumalabas na ang kanilang batek ay may kaugnayan sa obligasyon o estadong hinahawakan ng isang Kalinga sa kaniyang komunidad. Inaasahan ng mga miyembro ng komunidad na magagampanan ng isang Kalinga ang nakaatang na mga responsibilidad sa kaniya dahil sa pagiging sagrado ng pagtupad sa nasabing mga tungkulin. Mababakas ang pagiging sagrado ng mga tungkulin sa mga markang nakatatak sa kanilang mga katawan.

ANG BATIK NG MALAYSIA SA ILÁNG TALÁNG ANTROPOLOHIKAL

May tatlong artikulong makikita sa isang website ni Lars Krutak tungkol sa mga etnolingguwistikong grupo sa Malaysia bukod sa ilan pang mga artikulo tungkol sa iba pang mga bansa. Una, isang artikulo tungkol sa mga Dayak noong 2000. Ikalawa, isang artikulo noong 2006 na nagdodokumento sa mga Iban, isang etnolingguwistikong grupo sa Malaysia. At ikatlo, isang artikulong nag-aaral sa mga Kayan, Sihan at Lahanan, mga pangkat na sa kabuuan ay tinatawag na Orang Ulu [tao sa itaas na bahagi ng ilog (*upriver people*)].

ANG BATIK NG MGA DAYAK SA MALAYSIA

Ang mga Dayak ay isang etnolingguwistikong grupong matatagpuan sa Borneo. Ang ibig sabihin ng Dayak ay *interior* o *inland* na mga tao (Krutak 2000) na ang pamumuhay ay nakasentro sa pagtanim ng palay at iba pang *cash crops*. Kasama nilang namumuhay ang iba pang etnolingguwistikong grupo, gaya ng mga Iban. Isa sa napakahalagang bahagi ng kalinangan ng mga Dayak ang sagradong pagbabatik na kaugnay ng pagsamba sa mga espiritu at kaugnay rin ng pangangayaw (*head hunting*) (Krutak 2000) na kung mapapansin ay kahalintulad ng mga Kalinga.

Figura 8. Isang Mandirigmang Dayak na may Batik na Garing sa Gitna ng Katawan at pakpak ng isang kalaw (hornbill). Larawan mula kay Lars Krutak.

Paniniwala ng mga Dayak na ang mga espiritu ay nagbibigay ng kakayahan sa mga tao, maaaring sa paraang gaya ng paghahabi o pagbabatik. Nagmumula ang mga paraang ito sa panaginip ng mga nagbabatik at nagbibigay-proteksiyon sa kanila sa pang-araw-araw na mga gawain. Sa kaso ng sinisimbolo ng mga batik, ipinaliwanag ng isang Dayak ang kaniyang batik noong 1896. Sa gitna ng kaniyang katawan, makikita ang simbolo ng punò ng Garing (ginagamit din ang *motif* na ito sa buong mundong Austronesyo hindi lámang sa batik o tatu). Naroon din ang simbolo ng kalaw (*hornbill*). Bukod dito, nakabatik din ang *areca palm*. Kapag pinagsama-sama ang lahat ng batik/tatu ng isang Dayak (lalo na sa laláki) ay magmimistulang isang gubat sa kabuuan. Ang mga batik din ay “performed as an indelible form of camouflage acting upon the malevolent forces encountered in the jungle – headhunter and evil spirits” (Krutak 2000).

Fig. 9. Larawan ng isang Kayan na may batik na simbolo ng dragon (serpiyente/ahas bilang simbolo ng kailaliman). Larawan mula kay Lars Krutak.

Ayon sa mga Ngaju Dayak “*the tattooed man is the perfect and sacred man, and only such may receive the perfect tattooing*”. Makukuha lámang ng kalalakihan ang mga tatung ito sa kultura ng pangangayaw (Krutak, 2000). Sa kaso ng kababaihan, binabatikan sila kapag naisagawa nila ang kanilang mga katungkulan sa pamayanan gaya ng paghahabi, pagsasayaw, at pag-awit. Napakahalagang *motif* din ang ahas (aso) at ugat ng tuba. Sa paniniwala ng mga Dayak, ang diyos ng kailaliman sa anyo ng ahas ay siyáng nagbibigay sa kanila ng ugat ng tuba bilang proteksyon sa masasamang espiritu. Nariyan din bilang simbolo ng proteksiyon ang mukha ng tigre (*silong lejau*) at buwaya na siyáng nakatatak sa “*ceremonial garment*” ng mga babaylan (manang ng Iban) na pantaboy sa masasamang espiritu. Sa paniniwala naman ng mga Kayan (kaugnay rin ng paniniwala ng mga Dayak), hindi makatatawid sa mundo ng mga anito ang isang tao kung hindi buo ang kaniyang batik sa kaniyang pagkamatay. Sa isang batik/tatu na nakunan ng larawan noong 1920’s, makikita ang simbolo ng isang dragon (serpiyente/ahas) na makikita ring *motif* sa iláng bagay na mayroon sa Pilipinas. Halimbawa, sa mga *torogan* (tradisyonal na bahay ng

mga Maranao) ay makikita ang kahawig ng simbolong ito. Sa Kalimantan ng Borneo naman, kilalang simbolo ito na makikita hindi lámang sa batik/tatu kundi maging sa mga lingkaw (gamit sa paggapas ng palay) kung saan nakaukit ito bilang simbolo ng kailaliman (isang bahagi ng uniberso ng mundong Austronesyo – kaitaasan, kaibabawan/lupa, at kailaliman)(Salazar, 2019).

ANG MGA BATIK NG IBAN AT KAYAN NG MALAYSIA

Sa saliksik ni Lars Krutak sa mga Iban ng Malaysia, kaugnay pa rin ang pagbabatik ng pangangayaw na may kaugnayan sa pangkabuuang ginhawa ng pamayanan sa paniniwalang ang mga ulong nakayaw ay nagiging dahilan ng maayos na pagtubò at pag-aani ng palay (Krutak, 2006). Ipinaliwanag din sa kaso ng pananaliksik na ito ang mga manghahabi ng Iban na siyang binabatikan matapos ang paghahabi (*backstrap weaving* na katulad din ng paghahabi sa buong mundong Austronesyo). Isang digmaan (*women's war*) para sa kababaihan ang paghahabi dahil sa isang proseso nitong pagkukulay ng pula sa mga sinulid na gagamitin sa paghahabi, na sa paniniwala ay nakaaakit ng masasamang espiritu – kung hindi maisasagawa nang maayos ay maaaring maging dahilan ng sakit o kamatayan sa pamilya ng isang manghahabi o ng kabuuang pamayanan nito. Sa simbolo ng mga batik, ipinakita ni Krutak ang isang batik ng babaeng manghahabi na may *motif* ng *kala* (alakdan) at *kemebai* (*centipede*) (nakamit ni Lars Krutak ang batik/tatung *centipede* nang makipamuhay siya sa mga Kalinga noong 2009; ipinagkaloob mismo ni Whang Od ang batik na ito kay Krutak) bilang mga simbolong pamprotekta ng mga Iban.

Figura 10. Isang babaeng Iban na may batik na alakdan at kemeba (*centipede*) bilang simbolo ng proteksiyon. Larawan mula kay Lars Krutak.

Figura 11. Isang lalaking Iban na may *headdress* at may batik sa katawan. Ang pang-ibabang kasuotan ay may karugtong na tilà buntot ng manok. Larawan mula kay Lars Krutak.

Sa mga Kayan naman ng Malaysia, ang batik (tedek) ay pinaniniwalaang nagsisilbing sulo (torch) na magiging liwanag sa madilim na paglalakbay túngo sa mahabang bahay (long house) ng mga namatay na mga ninuno. Di gaya ng mga Iban, mga babae ang nagtatatu sa mga Kayan at bago magsimula ay nagsasagawa muna ng pag-aalay upang sumanib sa kanilang katawan ang espiritung magpoprotekta sa kanila habang nagbabatik. Sa isang laláking Iban naman, matutunghayan na punô ng batik ang kaniyang katawan, ngunit mas kapansin-pansin ang kabuoang kasuotan nito na may “putong” (sa konseptong Filipino, inilalagay ito sa ulo ng laláki, simbolo na siya ay may mataas na posisyon sa lipunan; ang mga balahibo ng ibon ay simbolo ng pagmumula sa ibon; sa mga etnolingguwistikong grupo sa Mindanao, may inilalagay naman sa uluhan din ng isang laláki na tinatawag na Pisyabit bílang simbolo ng mataas na katayuan ng tao sa lipunan) sa uluhan na mapagwawaring may mataas na posisyon sa lipunan. Bukod sa putong nito, mapapansin na tilà may kasuotan itong pang-ibaba sa likurang bahagi ng katawan na nagmimistulang balahibong buntot ng isang manok o ibon – ibig sabihin, isang táong-ibon ang makikita sa larawan at sa kabuuang mundong Austronesyo, may mga kuwentong-bayan ukol sa táong-ibon o bird man. Malawak na naipakita ang pagkokompara sa kaso ng ugnayang Araw at Ibon at maging ng mga táong-ibon sa mundong Austronesyo sa mga larawang nasa dulo ng bawat kabanata ng akdang *Pamana ng Ika-19 na Dantaon: Pagtatakhang Pangkasaysayan: Bayani at Héroe sa Pagbubuo ng Bansa* (Pingul et. al., 2015).

PINAGMULAN AT KAHULUGAN NG BATIK SA MALAYSIA

Sa isang kuwentong-bayan ng mga Iban ng Malaysia, sinasabing nagmula ang pagbabatik sa mga espiritu. Habang nangangaso si Gendup, nakatagpo siya ng isang babaeng niyaya niyang pumunta sa mahabang bahay (*long house* o bahay kung saan isinasagawa ang ritwal) ng kanilang pamayanan (Langu sa Wong, 2015). Sa loob ng mahabang bahay, nasorpresa siyang makita ang matatandang punô ng batik sa katawan. Ipinaliwanag ito kay Gendup at isinagawa ang pagbabatik sa kaniya sa loob ng tatlong araw. Matapos gumaling ni Gendup, nagpakilala ang mambabatik bílang si Selang Pantang ng Antu Pantang (*Tattoo spirits*). Mula sa natanggap nitong batik, inihabilin ng mambabatik kay Gendup na palaganapin ang kalinangang ito pagbalik niya sa pamayanan.

Mayroon ding banggit sa ilang talâ ng mga Ingles ukol sa pagbabatik sa Malaysia na kaugnay pa rin ng pangangayaw (*head hunting*). Sa talâ ni Crespigny, sinasabing,

These people do not preserve the heads of their enemies, and the only parties among them who tattoo are those who have killed an enemy. The tattoo is invariably a broad band from the navel up each shoulder, where it ends abruptly. A smaller band is carried down each arm, and a stripe drawn transversely across it for each enemy slain. I am happy to say I saw but few men tattooed, one young fellow had no less than 37 stripes across his arms. Upon my inquiring as to where he had been so fortunate, he pointed towards the river Labuk (Crespigny, 1857).

Ganito rin ang sinasabi ni Pryer sa kaniyang mga nakita sa Borneo:

When first I went to Borneo, many houses on the West coast were ornamented with heads hung up round them, and in the interior, blood feuds between villages frequently occasioned head-hunting raids from one to the other. The men that took heads generally had a tattoo mark for each one on the arm, and were looked upon as very brave... (Pryer, 1887).

May mga batik kaugnay ng pangangayaw. Una na rito, bago sumabak sa pangangayaw ang isang lalaking Iban, kailangan siyang lagyan ng batik na *bunga terung* sa magkabila niyang dibdib, sa bandang braso. Halos katulad ito ng disenyo ng *ipa olim* at *usung dian* ng Kenyah na mga katutubong mamamayan sa Borneo. May ilang talâ na nagsasabing “bulaklak ng talong” ang ibig sabihin ng *bunga terung*; “mangga” ang *ipa olim*; at “durian” naman ang *usung dian*. Ngunit para kay Zeus Salazar, ang paikit/paikot na simbolo ng *ipa olim* ay simbolo ng araw na representasyon ng diyos sa kaitaasan (Salazar, 2019).

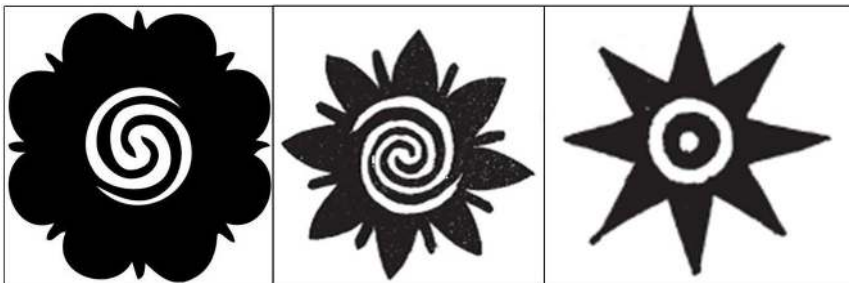

Figura 12. Mula kaliwa pakanan: (a) Bunga Terung, (b) Ipa Olim, (c) Usung Dian.
<https://i.pinimg.com/originals/24/a1/b1/24a1b1888e56c5f660443439446f27d6.jpg>
<https://dayakimpressions.files.wordpress.com/2013/01/fig9.png?w=529>
<https://dayakimpressions.files.wordpress.com/2013/01/fig10.png?w=529>

Bukod sa *ipa olim*, makikita rin ang simbolong paikit sa *bunga terung* na simbolo ng araw sa mundong Austronesyo. Malinaw namang simbolo ng araw ang hugis ng *usung dian* at hindi isang tinik o balât ng prutas na durian. Malinaw sa

tantiya ng mananaliksik na ginagamit ang batik hindi lámang bílang palamuti sa katawan, kundi lalo't higit, bílang pagpapahayag ng katungkulan sa búhay ng isang táong bahagi ng isang kultural na pamayanan, na kahalintulad din ng mga nása Kalinga. Sa kaso ng mga Austronesyo, nagsisilbing anting-anting ang mga batik na makikita sa iba't ibang bahagi ng katawan ng tao sa buong mundong Austronesyo. Isang magandang halimbawa nito ang batik ng mga taga-Malaysia na tilà may iisang tuhog. Sa naunang halimbawa ng batik ng isang Dayak, makikita ang batik/tatu ng punò ng Garing. Ang Garing at iba pang matatandang punò sa mundong Austronesyo ay pinaniniwalaang simbolo ng kalupaan (parte ng sansinukob) (Lasco, 2014).

Isa ring mahalagang batik ang *rekong*. Ang rekong ay isang batik na kadalasa'y nasa leeg ng lalaki sa paniniwalang magsisilbing proteksiyon sa proseso ng pangangayaw upang hindi magapi at mapugutan ng ulo ang isang mandirigma. Sinasabing ang táong may rekong ay mga táong may posisyon sa komunidad gaya ng mga Timanggong/Temanggung o Panglima bílang mga titulo ng kanilang posisyon sa pamayanan (tingnan ang larawan ni Maung sa bandang leeg na nagsisilbing halimbawa ng rekong) (Hay, 2017).

Figura 13. Makikita sa larawan ang isang mandirigma na may batik ng bunga terung at rekong. Larawan mula kay Ore Huiying.

PAGTATAHI NG PAGKAKATULAD AT PAGKAKAIBA NG BATIK

Madaling maintindihan na magkaugnay ang mga batik ng Pilipinas at ng Malaysia. Mula sa proseso kung paano ginagawa ang batik, kahulugan nito bilang isang anting-anting, hanggang sa pagkakatulad ng mga simbolismo nito, makikitang iisa ang pinagmulan ng mga batik ng dalawang bansa – ang mga Austronesyo. Dahil iisa ang paniniwala ng Pilipinas at ng Malaysia pagdating sa sinaunang relihiyon, makikitang magkaugnay ang dalawa, maging sa aspekto ng pagbabatik. Ilan sa mga pagkakatulad na makikita sa kanila ay mababakas sa kanilang mga etnolingguwistikong grupo, sa mga batik na kanilang ginagawa at simbolismo ng mga ito. Iisa ang pinag-ugatan nilang kamalayan kayâ pagdating sa konteksto ng paniniwala sa sansinukob, maging ito ay lilitaw sa mga batik na nililikha sa katawan ng mga mamamayan. Halimbawa, may simbolo ng alupihan ang Cordillera gayundin ang mga etnolingguwistikong grupo sa Malaysia. Nariyan ang ahas sa Cordillera na katumbas naman ng dragon (serpiyente/ahas) na makikitang simbolo sa Timog Pilipinas na malápit ang Malaysia. Ang araw ay hindi nawawala bilang simbolo sa buong mundong Austronesyo, sa paniniwalang ito ang pinagmumulan ng lahat ng búhay sa lupa (Mangahas, 2015). Ang garing bilang simbolo ng batik, bagamat hindi halos makikita sa mga batik ng Pilipinas, ay nagmumula sa iisang konsepto bilang lugar ng mga anito. Makikita ang simbolong ito sa ibang mga materyal sa kalinangang Pilipino. Isang magandang halimbawa nito ang *gold death mask* na natagpuan sa Butuan. Makikitang nakaukit dito ang garing sa uluhan ng tao. Ang ginto ay hindi lámang palamuti sa sinaunang lipunang Pilipino; may nakasisilaw itong kinang upang hindi pasukan ng masamang espiritu ang isang tao. Bagamat may iláng mga batik gaya ng alakdan sa Malaysia na hindi makikita sa Pilipinas, makikita naman ang kaugnayan nito dahil sa loob ng *motif* ng alakdan ay makikita ang simbolong paikit/paikot na simbolo rin ng araw. Sa kabuuan, masasabing napakakaunti ng kaibahan ng dalawang bansa sa larang ng pagbabatik at mas kailangang makita ang pagkakaugnay nila bilang pagbubuo ng mundong Austronesyo.

Sa iba't ibang konteksto, una, maituturing na kritikal at diskursibo ang pagbabatik na dumaaan sa mahabang pagbabanyuhay mula sa kosmolohikal at naturalistiko nitong orden o ang batik bilang hango sa kapaligiran, hayop, nilalang na esprituwal o supernatural.

Ikalawa, sa sosyolohikal-kultural na talaban, ang pagbabatik ay dumaaan sa pagpasok ng kolonyalismo na kung saan tinitingnan noon ang batik bilang stigma ng paganismo o ng di-binyagan, katutubo at di-Kristiyano. Ang ipinalit ng kolonyal na

orden ay proseso ng pagsasaplot o pagbibihis. Ito ang pagkakaroon ng saplot/damit, ang paglalagay ng kolorete at mga relihiyosong ornamentasyon (rosaryo, istampita, relikyâ, santo) hanggang sa pumasok ang mga Amerikano na ipinampalit ang edukasyon bilang bagong saplot ng isipan at katawan. Sa kasalukuyang panahon, pinaigting ang komersiyalismo at kulturang popular at ipinagpatuloy ang ornamentasyon, *fashion* at pananamit bilang pamalit sa sinaunang gawi at paniniwala sa pagbabatik at ang *stigmatization* ng mga batik/batikán palabas sa laylayan bilang mga tulisanes, barumbado, preso, adik, at iba pang gumagawa ng krimen.

Ikatlo, nagbago ang pananaw ng marami na mula sa *stigmatization* ay nauwi sa rekuperasyon at personalisasyon ng batik sa kasalukuyang panahon bilang tatu. Itinuturing ang batik bilang bahagi ng pagbubuo ng identidad ng kabataan, babae, lalaki, bilanggo, LGBTQ, at iba pang grupo sa lipunan. Kayâ, ang batik/tatu ay naging bahagi ng kanilang personal na búhay at personal na diskurso.

Ang pagbabatik ay integratibo mula sa kosmolohikal patungong sosyolohikal-kultural hanggang personal. Ang batik ay pinapalawig muli sa pamamagitan ng pagpapaimbabaw ng katutubo, pagtatakda na ito’y pamanang pangkalinangan at kung gayo’y nararapat pag-ukulan ng halaga. Ang pagpapalaganap nito sa pamamagitan ng pagkilala kay Whang Od ng Pilipinas, Lars Krutak ng Malaysia, at ang pag-imbulog ng mga panibagong sípat at pananaliksik na isinagawa nina Analyn Salvador-Amores, Zeus Salazar, at Lars Krutak ay pagbabalik-tanaw at pagbibigay-halaga sa batik/tatu bilang bahagi ng mahabang kalinangang Austronesyo mula noon hanggang ngayon. Mahalaga ang mga ito upang maipagpatuloy sa iba’t ibang larang at iskolarship ang pagkilala sa sinaunang tradisyon ng pagbabatik sa kontemporaneong panahon.

KALAGAYAN NG BATIK SA KASALUKUYAN

Sa ilang talâ ni Krutak, ipinaliwanag niyang unti-unti nang nawawala ang tradisyonal na paraan ng pagbabatik, at karamihan na lámang ng kakikitaan ng ganitong klase ng batik/tatu ay ang matatanda, dala na rin marahil ng modernisasyon. Malaking suliranin ding kinahaharap ng modernisasyon ang mga proyekto ng gobyerno gaya ng pagtatayo ng mga dam sa Malaysia o pagtatayo ng mga subdibisyon o pabrika sa Pilipinas na makasisira sa tiráhan ng mga komunidad ng iba’t ibang etnolingguwistikong grupo. Bagamat patúloy ang pagkawala ng tradisyonal na paraan ng pagbabatik sa Malaysia, may mangilan-ngilang modernong nagtatatu na ginagamit ang mga simbolo ng kanilang mga ninuno sa mga disenyo ng kanilang tatu. Isa si Jeremy Lo sa mga *tattoo artist* na pinag-aralan ang ibig sabihin ng mga tatu gaya

ng *motif* na *ipa olim* (Kenyah) o *bunga terung* (Iban) na “*circular shape like a flower on the top of chest near the shoulders of teenage boys*” (Mok, 2017). Ayon din kay Lo, kung mapatay man ang isang laláki sa labas ng bayan nito, maglalakbay ang kaniyang kaluluwa sa kabiláng búhay gamit ang mga bangka na tutulay sa mga ilog. Kung hindi makikita ang kaniyang batik/tatu ay aalugin ang sinasakyan niyang mga bangka upang mahulog siya sa ilog.

Bukod kay Jeremy Lo, isa sa pinakatanyag na bumubúhay sa kultura ng pagbabatik si Ernesto Kalum. Sinasabing nagsanay si Kalum sa mga mambabatik ng Iban dahil nagmula siya rito bagamat nakapagtapos siya ng kaniyang edukasyon sa Inglatera. Itinayo ni Kalum ang *Borneo Head-Hunters Tattoo and Piercing Studio* na nakaugat sa dáting kalinangan nito, maging sa proseso ng pagbabatik na gumagamit pa rin ng metodong *hand tapped* (Biga at Kasuma, 2017). Itinatatu rin ni Kalum ang mga simbolo na makikita sa sinaunang paniniwala. Isa ring mambabatik si Robinson Unau na naging estudyante ni Kalum. Nagmula din sa etnolingguwistikong grupo ng Iban si Unau ngunit nakapag-aral din sa ibang bansa at bumalik sa Malaysia at ipinagpatuloy ang kalinangan ng pagbabatik (Biga at Kasuma, 2017). Isa pang mambabatik ng mga simbolismo sa Malaysia si Herpianto Hendra na túbong-Iban. Sa pakikipanayam ni Lars Krutak (2013) kay Hendra ukol sa mga ibig sabihin ng mga simbolo ng batik, sinabi nitong: “*Traditionally, Dayak tattoos were infused with very important religious values because they were an important part of our adat or customary laws. These laws have been handed down over the millennia by our forefathers, and by living in accordance with these basic values all parts of the universe will remain healthy and in balance.*”

Sa kabuuang karanasan ng mga taga-Malaysia, bagamat unti-unting nawawala sa mga etnolingguwistiko grupo ang proseso ng pagbabatik dahil sa napakaraming bagay na nagbabanta dito, may mangilan-ngilan pa ring nagtataguyod ng kulturang ito na isang napakalaking bahagi ng ugnayang pangkasaysayan at pangkalinangan ng Pilipinas at Malaysia, na nakaugat sa iisa nilang pinagmulang lahi. Bagamat hindi na katulad ng dati kung paano nakukuha ang mga batik/tatu (hal. pangangayaw at paghahabi), hindi pa rin maitatatwa na ang gawain ng iláng mga nagtataguyod ng sinanunang pamamamaraan ng pagbabatik ay nagpapanatiling-buháy sa isang aspektong kultural na maaari pang madatnan ng susunod na salinlahi.

Sa kaso ng Pilipinas, unti-unti ding naglalaho ang pagbabatik bilang bahagi ng tradisyon. Sa kaso ng mga Kalinga, halimbawa, itinuturing si Apo Whang-od bilang nag-iisa at natitirang tradisyonal na mambabatok sa buong rehiyon at sa edad na humigit-kumulang 100, tilà hinahabol ni Apo Whang-od ang bawat sandali upang

maipása ang tradisyon at maturuan ang kaniyang batàng apo na si Grace Palikas (Salvador-Amores, *Tapping Ink* 271). Ang kawalan ng interes ay karaniwang dahilan ng “pagkamatay” ng tradisyon ng pagbabatik. Sanhi ng modernisasyon, nagbago rin ang pananaw at kahulugan ng batik sa sumunod na mga henerasyon. Bunsod na rin ng paglaganap ng kulturang popular na kung ano ang napapanood sa *social media*, lalo na iyong kung tawagi’y “uso”, “in”, “kanais-nais”, at “maganda,” ang pagbabatik para sa karamihan ay hindi na parehong sagrado kung ihahambing sa tradisyonal na paraan ng pagbabatik ng mga sinauna.

Ganito ipinahayag ng isang *tattoo artist* ang kaniyang pananaw ukol sa matandang kaugalian, “*The tattoo industry has become just that, an industry of profit not art. The true ideals of the artistry are fading away as the true tattoo artist becomes a dying breed giving into the next generation. My belief is that tattooing is the last true form of art left in the world,*” (LeMay 5). Kung ang ibang anyo ng sining ay unti-unti nang namamatay, sa kasalukuyang panahon, ang pagbabatik ay itinuturing na buháy na sining ng karamihan. Para sa ibang kultura sa kontemporaneong lipunan, isang pagpupunyagi sa kanilang kultura na mapreserba ang tradisyon o diwa ng pagbabatik sa kabila ng mga hámong kanilang kinahaharap na resulta ng nagbabagong kultura. “*In contemporary societies, traditional practices struggle to remain vital and true to their historical heritage in a changing cultural context,*” (Yamada 320). Sa ganitong usapin, isang suliranin ang hinaharap ng ibang kultura dahil unti-unti nang naglalaho ang esensiya ng pagbabatik o ang pagiging sagrado ng pagbabatik bunsod ng *mass media*. Kung ang *mass media* ay itinuturing na isa sa mga dahilan sa pagkamatay ng tradisyon ng isang lahi ay maaari rin itong magsilbing midyum upang muling buhayin ang namamatay na kultura. Isang kongkretong halimbawa ng pagkabúhay ng tradisyonal na pagbabatik ay ang pagiging sikát ni Whang-od ng Kalinga. Dahil sa popularidad ni Whang-od sa *mass media* maging sa *social media*, naging daan ito upang mabuhay muli sa diwa, hindi lámang ng mga taga-Hilagang Luzon, kundi maging ng maraming Pilipino ang matandang kaugalian, tradisyon at sining na nása pagbabatik. Ang pag-aaral na isinagawa ng mga Filipino at dayuhang mananaliksik ay nagresulta sa unti-unting pagpapahalaga ng marami sa ganitong uri ng sining. Gayunpaman, ang matandang kaugalian o sining na ito ay naging bahagi na rin ng kalakalan ng kasalukuyang panahon. Ang kalakalan ng pagbabatik sa Pilipinas ay mas naging hitik lalo na nang maorganisa ang “Dutdutan”. Inilunsad ito noong 2000 ng Tribal Gear Philippines at kinilala bílang pinakamalaki at grandiyosong eksposisyon ng batik sa bansa na ang pinakalayunin ay buhaying muli ang tradisyong Pilipino ng pagbabatik (Ocampo at Castronuevo 82). Taon-taon ipinagdiriwang ang Dutdutan, hindi lámang bílang eksposisyon o eksibisyon ng mga batik kundi, upang magbigay-

daan sa mga paligsahan para sa iba't ibang uri ng batik, *fashion show* ng mga batikan, at marami pang iba. Ang pagtitipong ito ay dinaragsa hindi lámang ng mga Pilipino kundi maging ng mga dayuhan na may mga *tattoo shop* sa ibang bansa.

KONGKLUSYON

Unti-unti mang nawawala sa kasalukuyan ang mga tradisyonal na kalinangan ng pagbabatik dahil sa modernisasyon, naipagpapatúloy ito at nabibigyan ng bagong pagtanaw na sumasabay sa agos ng panahon. Ang pinakasusi upang maintindihan ang pagbabatik sa Malaysia at Pilipinas ay ang pag-uugat at pag-unawa sa sinaunang paniniwala ng pag-aanito dahil dito nakakabit ang lahat ng bagay na ginagawa ng tao sa kaniyang lipunan (ekonomiko, sosyal, sikolohikal, medikal etc.). Hindi lámang sa pagbabatik makikita na susi ang pag-unawa sa sinaunang relihiyon kundi maging sa napakaraming bagay na makikita sa ngayon tulad ng pagkapasok ng relihiyon mula sa labas gaya ng Kristiyanismo at Islam. Sa kabila ng pagdating ng bagong kulturang gáling sa labas, hindi inalis ng mga Pilipino ang kanilang mga sinaunang paniniwala. Mas pagsasanib o pag-aangkin pa nga, kaysa pasibong pagpapapasok lámang ng kulturang mula sa labas, ang karanasang nangyari sa dalawang bansa.

BIBLIYOGRAPIYA

- Alcina, Ignacio Francisco. *Historia de las Islas e Indios de Bisayas*, Tomo 1, 1668. Isinalin, pinamatnugutan at binigyan ng anotasyon nina Cantius J. Kobak at Lucio Gutierrez. Maynila: UST Press, 2002.
- Biga, Mark at Jati Kasuma. "Sarawak Borneo Tattoo to the World." *International Journal of Social Sciences*, vol. 33, Hulyo 2017, 42-47.
- Blust, Robert at Stephen Trussel. "The Austronesian Comparative Dictionary." <http://www.trussel2.com/acd/>.
- Crespigny, C.A.C. de. "Notes on Borneo." *Proceedings of the Royal Geographical Society of London*, Tomo 2 (6), 1857, 342-350.
- Demeterio, Feorillo Petronilo A III, et al. "The Traditional Tattoos of the Philippine Cordillera Region: A Study on Their Differences in Appearance, Causes and Discursive Strengths." *SEARCH*, 8.2 (2016):1-18.
- Hay, Mark. "Borneo: Using Ink to Channel Heritage." *Remembering Anthony Bourdain 1956-2018*, Wordpress, 14 Abril, 2017, <https://explorepartsunknown.com/borneo/using-ink-to-channel-heritage/>.
- Hose, C. "The Natives of Borneo." *The Journal of Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Tomo 23, 1894, 156-172.
- Igam Ritual. "Social Practices, Rituals and Festives Events." http://www.ichcap.org/eng/ek/sub3/pdf_file/domain3/040_Igam_Ritual.pdf. Inakses 6 Set. 2018.

- Jumpo, Sonny. "Common Borneo Tattoo Motifs – Mata Aso, Jalaut, Ipa Olim, Usung Dian, and Bunga Terung." *The Jumpo Ink and Research*, Wordpress, 04 Disyembre, 2012, <https://dayakimpressions.wordpress.com/2012/12/04/common-borneo-tattoo-motifs-mata-aso-jalaut-ipa-olim-usung-dian-and-bunga-terung/>.
- Krutak, Lars. "The Indonesian New Wave: Tattoos from Paradises." *Lars Krutak*, Wordpress, Hunyo 2, 2015. <https://www.larskrutak.com/new-the-indonesian-new-wave-tattoos-from-paradise/>
- . "Whispers of the Ancestors: Spiritual Journey Tattoo & Tribal Gallery." *Lars Krutak Tattoo Anthropologist*, Wordpress, June 21, 2013, <https://www.larskrutak.com/whispers-of-the-ancestors-spiritual-journey-tattoo-tribal-gallery/>.
- . "The Last Kalinga Tattoo Artist in the Philippines." 30 May 2013. <https://www.larskrutak.com/the-last-kalinga-tattoo-artist-of-the-philippines/>. Inakses 6 Set. 2018.
- . "The Kalinga Batok (Tattoo) Festival." *Lars Krutak Tattoo Anthropologist*, Wordpress, May 23, 2013, <https://www.larskrutak.com/the-kalinga-batok-tattoo-festival/>.
- . "Return of the Headhunters: The Philippine Tattoo Revival." *Lars Krutak Tattoo Anthropologist*, Wordpress, Nobyembre 23, 2012, <https://www.larskrutak.com/return-of-the-headhunters-the-philippine-tattoo-revival/>.
- . "In the Realm of Spirits: Traditional Dayak Tattoo in Borneo." *Lars Krutak Tattoo Anthropologist*, Wordpress, Nobyembre 8, 2012 <https://www.larskrutak.com/in-the-realm-of-spirits-traditional-dayak-tattoo-in-borneo/>.
- . "Torches for the Afterlife: Women Tattoo Artist of North Borneo." *Lars Krutak Tattoo Anthropologist*, Wordpress, 2006, <https://www.larskrutak.com/torches-for-the-afterlife-women-tattoo-artist-of-north-borneo/>.
- . "Borneo's Tattooed Women 'Warriors' – Weavers of the Skrang Iban." *Lars Krutak Tattoo Anthropologist*, Wordpress, 2006, <https://www.larskrutak.com/borneos-tattooed-women-warriors-weavers-of-the-skrang-iban/>.
- Kips, Tom. "The Globalization of Kalinga Tattoos from the Philippines to the U.S.A." A Thesis. University of Utrecht, 2010.
- Laktaw, Pedro Serrano. *Diccionario Hispano-Tagalog*. Manila: Estab. Tipográfico "La Opinion" á cargo de G. Bautista. 1889.
- Lasco, Lorenz at Chit Lasco. "Pagtunton ng Nakaraang Austronesyo ng Kapilipinuhan: Sa Polinesiang Pranses." BAKAS Libot Panayam, UP-Archaeological Studies Program, Diliman, Lungsod Quezon, Agosto 9, 2014. Di-nakalimbag na panayam.
- LeMay, Richard. *The Tattoo Artist's Black Book. A Guide for Students*. 2008. https://www.ereading.club/bookreader.php/130801/The_Black_Book_of_Tattooing.pdf. Inakses 30 Ago. 2018.
- Lisboa, Marcos de. *Vocabulario de la Lengua Bicol*. Manila: Establecimiento Topografico del Colegio de Santo Tomas. 1865.
- Mangahas, Fe. "Ang Tadhana ng Babaylan sa Panahon ng Himagsikan at Okupasyong Amerikano: Katipunera, Suffragette, at Propesyonal." Papel na binasa sa Ika-13ng Pambansang BAKAS Seminar Workshop, PHILAMER, Roxas City, Capiz, Abril 24, 2015.
- Mok, Opalyn. "Tribal Tattoos: From a Rite of Passage to Trendy Body Art." *Malaymail*, Agosto 8, 2017, <https://www.malaymail.com/news/life/2017/08/08/tribal-tattoos-from-a-rite-of-passage-to-trendy-body-art/1438127>.
- Noceda, Juan de, at Pedro San Lucar. *Vocabulario de la Lengua Tagala*. Manila: Imprenta de Ramirez y Girauder, 1860.

- Ocampo, Karen Mae and Castronuevo, Eva. "The Experiences of Tattooing Among Selected Filipino Young Adults." *The Bedan Journal of Psychology*, 2(2016): 82-90. <http://www.sanbedaalabang.edu.ph/bede/images/researchpublication/BedanJournalPsych/BJP2016v2-83.pdf>. Inakses 20 Hul 2018.
- Pryer, W.B. "On the Native of British North Borneo." *The Journal of Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Tomo 16, 1887, 229-236.
- Salazar, Zeus. "Preliminaryong Pagsusuri sa Representasyon/Pag-aanyo ng Tatlong Liktao sa Butuan Heritage Museum, Lungsod Antipolo." Papel na binasa sa Ikalawang Lekturang Propesoryal sa Kasaysayan at Antropolohiya, PUP Sta. Mesa, Maynila, Marso 18, 2019.
- . "Ang Austronesyong *baRani [Filipinong "berani"/ "bagani"/ "bayani"] sa Kasaysayan ng Kapilipinuhan." Papel na binasa sa *Unang Pambansang Sampaksaan hinggil sa Pamanang Maritimo ng Pilipinas na may temang Baliktanaw: Retracing our Ancient Connections with the Sea*, Nobyembre 27, 2015, Pasay City. Hindi limbag na Kumperensyang Papel. Asian Institute of Maritime Studies, Pasay, 2015.
- . "Si Andres Bonifacio at ang Kabayanihang Filipino." Papel na binasa sa KALIKAS BONIFACIO@150: Paggupugay sa Kabayanihan at Pagdiriwang ng Ika-150 Kaarawan ni Supremo Andres Bonifacio, Ginanap sa Paaralang Barrio Obrero, Tondo, Maynila, 7 Disyembre, 2013. Di nakalimbag na kumperensyang papel.
- . "Pangulo/ Pang-ulo: Mga Ideyang Ukol sa Ulo, Pangulo at Pinuno ng Pamayan," Papel sa Isang Kumperensya noong Nobyembre 15, 2011.
- Salvador-Amores, Analyn. "The Recontextualization of Burik (Traditional Tattoos) of Kabayan Mummies in Benguet to Contemporary Practices." *Humanities Diliman*, Tomo 9 (1), 2012, 55-94.
- . "Batok (Traditional tattoos) in Diaspora: The Reinvention of a Globally Mediated Kalinga Identity." *South East Asia Research* 19 (2), 2011, 293-318.
- . "Batek: Traditional Tattoos and Identities in Contemporary Kalinga, North Luzon Philippines." *Humanities Diliman*, 3 (1), 2002, 105-142.
- . Tapping Ink, Tattooing Identities: Tradition and Modernity in Contemporary Kalinga Society, North Luzon, Philippines. Diliman, Quezon City, University of the Philippines Press and Cordillera Studies Center, University of the Philippines Baguio. 2013. Print.
- Willcox, Cornelis Se Witt. "The Head Hunters of Northern Luzon from Ifugao to Kalinga: A Ride Through the Mountains of Northern Luzon." The Project Gutenberg EBook Kansas City, Mo., U.S.A. Franklin Hudson Publishing Co., 1912. <https://archive.org/stream/theheadhuntersof12970gut/12970.txt>. Inakses 4 Set. 2018.
- Wong, Natasha. "Iban Tattoos of Sarawak Borneo." 2015
- Worcester, Dean. The Philippines Past and Present. Secretary of the Interior of the Philippine Island (1901-1913), Member of the Philippine Commission. Vol. 2. With 128 plates. New York: The MacMillan Company. 1914. <https://archive.org/details/philippinespast01worcgoog>. Inakses 4 Set. 2018.
- Worcester, Dean. "The Non-Christian Tribes of Northern Luzon." *The Philippine Journal of Science*, Vol. 1, No.8. 1906. Inakses 4 Set. 2018 from <https://archive.org/details/cu31924023497344/page/n8>.
- Yamada, Mieko. "Westernization and Cultural Resistance of Tattooing Practices in Contemporary Japan." *International Journal of Cultural Studies*, 12.4 (2009): 319-338. DOI: 10.1177/1367877909104241. Inakses 16 Mar. 2019.
- Panayam:
Kimberlee at Mark Gino Aniban. Personal na Panayam. 20-21 Disyembre 2018.

TUNGKOL SA MGA AWTOR

Si **ARVIN LLOYD B. PINGUL** ay guro ng Kasaysayan sa Politeknikong Unibersidad ng Pilipinas (PUP – Maynila). Nagtatapos ng Masterado sa Kasaysayan sa Pamantasang De La Salle, Maynila, interes niya ang Babaylanismo, Himagsikang Pilipino, Digmaang Pilipino-Amerikano, at ang Kasaysayang Lokal ng Caloocan. Punong Patnugot siya ng dalawa sa publikasyon ng Bagong Kasaysayan (BAKAS), ang “*Pagtatakda sa Luneta: Ang Monumento at ang Torre sa Kasaysayan, Hiraya ng Knights*” at “*Pasiya ng Bayan*” na inilathala noong 2016 at ang “*Pamana ng Ika-19 na Dantaon: Pagtatak dang Pangkasaysayan: Bayani at Héroe sa Pagbubuo ng Bansa*” nang sumunod na taon (2017).

Si **DR. FREDDIELYN B. PONTEMAYOR** ay guro ng Department of Language Education, College of Education sa Central Mindanao University, Musuan, Maramag, Bukidnon. Nakapagtapos siya ng Doktor sa Pilosopiya sa Araling Filipino - Wika, Kultura at Midya sa De La Salle University, Manila sa ilalim ng *CHED K + 12 Transition Program Scholarship*. Naging *collaborator* at *study leader* ng mga proyektong pang-ekstensiyon at pampananaliksik na sinusuportahan ng institusyong kinabibilangan, at lokal na yunit ng pamahalaan. Nakapaglathala na siya ng mga artikulo sa iba’t ibang journal, nasyonal at internasyonal. Sa kasalukuyan, aktibo siyang nagsasagawa ng mga saliksik na may kaugnayan sa wika at panitikan, kalikasan, at mga usaping pangkultura.

Si **DR. RHODERICK V. NUNCIO** ay research fellow, full professor at kasalukuyang tagapangulo ng Departamento ng Filipino sa Pamantasang De La Salle, Maynila. Nagtapos siya ng AB Philosophy & Human Resource Development sa San Beda College at ng MA at PhD Philippine Studies sa Unibersidad ng Pilipinas-Diliman. Siya ang awtor ng *Ang Lihim ng Ultramar* na inilimbag ng UST Publishing House noong 2013 at naging *finalist* sa 2014 National Book Awards para sa categoryang nobela. Nagwagi siya ng National Book Award sa categoryang Social Science para sa aklat niyang *Sanghiyang sa Mundo ng Internet* (DLSU & Vibal, 2010). Siya ang tagapagtatag ng Networked Learning PH, Inc., na isang propesyonal na organisasyon ng mga gurong online sa Pilipinas. Noong 2019, lumabas ang kaniyang dalawang aklat na *Omnibus at ang Misteryo ng Nawawalang Ulo* ng UP Press at *Ang Kritika ay Pagsusuri na/ng May Sinasabi* ng De La Salle University Publishing House.